

Józef Wroceński

"Uniwersytety wobec współczesnych
wyzwań", Zenon Grochołęwski,
Warszawa 2013 : [recenzja]

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 57/2, 181-188

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Recenzowana książka jest publikacją wielce wartościową z racji posiadania licznych walorów naukowych i wiedzy praktycznej. Jest to pierwsze dzieło, które zawiera pogłębioną analizę przepisów nowej ustawy o obywatelstwie, rezydencji i wstępie do Watykanu, promulgowanej 22 lutego 2011 roku przez Benedykta XVI. Autor wykazał się dobrą znajomością tej specyficznej formy obywatelstwa, która została ukazana w kontekście pozostałych źródeł prawa Państwa Miasta Watykańskiego.

Lekturę tej interesującej pracy można zalecić nie tylko prawnikom zajmującym się prawem konstytucyjnym czy międzynarodowym, lecz także wszystkim innym zainteresowanym, którzy chcą poszerzyć i pogłębić wiedzę na temat funkcjonowania tego najmniejszego państwa w świecie.

ks. Marek Stokłosa SCJ

Ksiądz Kardynał Zenon Grocholewski, *Uniwersytety wobec współczesnych wyzwań*, Warszawa 2013, ss. 400.

Ksiądz Kardynał Zenon Grocholewski oprócz posiadanych godności jest przede wszystkim kanonistą bardzo znanym w kraju i za granicą. Służy, bowiem swoją rozległą wiedzą nie tylko Kościołowi powszechnemu kierując Kongregacją Wychowania Katolickiego, ale także polskim kanonistom i profesorom, pracownikom sądów kościelnych i duszpasterzom, duchownym i świeckim, którzy zajmują się zagadnieniami prawno-kościelnymi. Uczy jak należy rozumieć przepisy, kanony, jak się nimi posługiwać dla dobra Kościoła. Od wielu lat niezwykle kompetentnie i interesująco przybliża nam kwestie dotyczące nauczania katolickiego oraz roli i zadań, a także funkcjonowania wyższych uczelni katolickich, zwłaszcza uniwersytetów w dobie współczesnego świata. Znane są jego liczne opracowania z tego zakresu

Z głębokiej profesorskiej troski Ksiądz Kardynał daje nam do rąk *resumę* swoich badań i przemyśleń, w postaci nowej publikacji zatytułowanej: *Uniwersytety wobec współczesnych wyzwań* wydaną przez Szkołę Wyższą im. Bogdana Jańskiego w Warszawie. Redakcji tej publikacji dokonał ks. prof. dr hab. Stanisław Urbański z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Recenzowane opracowanie tworzą myśli i tezy pochodzące z wystąpień Księdz Kardynała na różnych uniwersytetach w świecie, opatrzone zdjęciami, które ukazują program Kongregacji Wychowania Katolickiego w kwestii uniwersytetów katolickich. Autor prezentuje aktualną wizję

Kościola w tej materii, jaka jest realizowana w świecie. Książka składa się z pięciu rozdziałów, a każdy z nich z kilku lub kilkunastu punktów.

W pierwszym rozdziale, zatytułowanym *Tożsamość uniwersytetu*, który składa się z jedenastu punktów, Autor mocno akcentuje, że uniwersytet katolicki musi być zawsze interdyscyplinarny. Ta interdyscyplinarność jest konieczna, aby kształtować integralnie współczesnego człowieka, zdolnego do promowania prawdziwego postępu. Filozofia i teologia i inne dyscypliny naukowe powinny współpracować ze sobą, a szczególnie teologia winna widzieć zagadnienia stawiane przez naukę i dawać na nie odpowiedź. W pierwszym punkcie Autor ukazuje uniwersytet katolicki w świetle prawa kościelnego. Odwołując się do perspektywy biblijnej, odnoszącej się do ewangelizacyjnej misji pasterzy i Kościoła, stawia szereg pytań, dlaczego Kościół prowadzi uniwersytety? Jaka jest ich tożsamość? Jak są one powiązane z Kościołem? Jakie w związku z tym stoją obecnie wyzwania przed Kościołem? W poszukiwaniu odpowiedzi Autor, opierając się na prawie kościelnym, stwierdza, że Kościół ma obowiązek i prawo nauczania swoich wiernych i to nie tylko nauczania religijnego. Kościół uczestniczy także w edukacji świeckiej, ponieważ od zawsze, w ciągu historii troszczył się o pełne kształcenie osoby ludzkiej. Stąd też Kościół erygował i dalej eryguje uniwersytety tam, gdzie tego wymagają potrzeby społeczeństwa. Książd Kardynał podkreśla, że tożsamość uniwersytetów katolickich zawiera się w ich chrześcijańskiej misji, że wobec fragmentaryzacji wiedzy proponują one zintegrowanie wiedzy, wobec oddzielenia wiary od rozumu wspierają dialog, wobec relatywizmu i technicyzmu bronią pierwszeństwa prawdy obiektywnej i etyki (s. 22). Ta tożsamość decyduje o więzi uniwersytetów katolickich z Kościołem, która wynika z racji aktu erekcyjnego oraz statutów. Autor wskazuje też aktualne potrójne wyzwania uniwersytetu katolickiego, a mianowicie: być univervistas, być świecącą latarnią i być punktem zapalnym ewangelizacji. Zwłaszcza to ostatnie wyzwanie nawiązuje do treści punktu drugiego, w którym Książd Kardynał przedstawia uniwersytet, jako projekt ewangelizacyjny, bowiem od działalności uniwersyteckiej nie może być oddzielony dialog między wiarą i rozumem. Do tego należy dodać jeszcze inne elementy konstytutywne uniwersytetu, a mianowicie: głoszenie prawdy i dobra. Tak, więc podstawowe zadania uniwersytetu katolickiego winny być powiązane i zharmonizowane z ewangelizacyjną misją Kościoła, która winna się wyrażać w ewangelizacji osób, kultury i społeczeństwa. Realizacja tej misji, zdaniem Autora, domaga się autonomii uniwersytetów i poszanowania zasady wolności badań naukowych. Te dwie najwyższe wartości uniwersyteckie winny mieć głębokie podstawy i wiązać się z wyższymi celami oraz nie mogą być ustalone w imię indywidualnych praw człowieka, ewentualnie w kontekście dwóch innych zasad, mianowicie praworządności i demokracji. Następnie Autor, w czwartym punkcie, omawia ośrodki wyższych studiów ko-

ścielnych i katolickich w kontekście zadań Kongregacji Wychowania Katolickiego, opierając się na postanowieniach konstytucji ap. *Sapientia christiana* z 1979 r. i konstytucji ap. *Ex corde Ecclesiae* z 1990 r. oraz Kodeksu Prawa Kanonicznego.

Kolejne rozważania dotyczą miejsca wydziału teologicznego oraz innych wydziałów kościelnych na uniwersytecie państwowym. Zdaniem Księdza Kardynała głównym zadaniem każdego wydziału teologicznego jest solidna formacja teologów oraz rozwój myśli teologicznej. Jest to, więc działalność zmierzająca do pogłębienia świadomości Kościoła, do pełniejszej realizacji Ewangelii i do ożywienia dynamizmu apostołskiego. Uprawianie, więc teologii suponuje wiarę i specyficzną metodę. Stąd można mówić o cechach wspólnych wszystkim naukom kościelnym. Autor zwraca uwagę na pewne elementy, które w obecnej dobie mogą uczynić wydział teologiczny twórczym interlokutorem w obrębie uniwersytetu w perspektywie postępu, mającego na względzie dobro człowieka (s. 76). Podkreśla, że wraz z rozwojem postępu naukowo-technologicznego i ekonomicznego powinien iść w parze rozwój postępu moralnego. Nauki kościelne dążą bowiem do poszukiwania sensu życia i prawdy na bazie dialogu między wiarą i rozumem, stąd, zdaniem Księdza Kardynała, wydziały teologiczne i innych nauk kościelnych mogą być ubogaceniem uniwersytetu państwowego oraz czynnikiem prowokującym głębsze refleksje i twórczy dialog i odwrotnie uniwersytet może być ubogaceniem tychże wydziałów kościelnych.

W powyższym kontekście Autor podejmuje refleksję na temat związku Procesu Bolońskiego z wydziałami nauk kościelnych i uważa, że Proces ten jest dla Stolicy Apostolskiej okolicznością pobudzającą oraz wprowadza nauki kościelne na nurt studiów wyższych w Europie. Nadto globalizacja i mundializacja apeluje również o akademicką jakość i specyficzną tożsamość uniwersytetu katolickiego. Twierdzi on, że proces mundializacji, aby mógł służyć prawdziwemu dobru osoby ludzkiej potrzebuje wkładu uniwersytetów katolickich.

W końcowej części pierwszego rozdziału Autor analizuje kwestię kościelnego *nihil obstat* w procedurze powołania profesora teologii katolickiej oraz omawia nauczanie prawa kanonicznego po promulgacji Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r., przypominając podstawowe zasady w tej materii, a także ich ewolucję po Soborze Watykańskim II. Dwie ostatnie kwestie poruszone w tym rozdziale to: reforma studiów filozoficznych oraz autonomiczna obecność w służbie dialogu naukowego i kulturalnego Wydziału Teologicznego w Lugano w kampusie Uniwersytetu Szwajcarii Włoskiej.

W rozdziale drugim noszącym tytuł *Posłannictwo uniwersytetu we współczesnym świecie*, Autor w dziesięciu punktach, kontynuuje rozważania dotyczące uniwersytetów katolickich oraz ich roli i miejsca w nauce. Mówi wprost

o misji uniwersytetu katolickiego we współczesnym świecie. Zdaniem Księdza Kardynała nauczanie i praca badawcza jest dla uniwersyteckiego wykładowcy zadaniem i powołaniem. Stąd można go nazwać misjonarzem prawdy, a być misjonarzem prawdy w relatywistycznym świecie to stwierdzać, że rozum ludzki może dojść do prawdy obiektywnej, która przekracza same dane empiryczne. Może on odkryć coś absolutnego ostatecznego, fundamentalnego. Misjonarz prawdy jest jednocześnie misjonarzem prawdziwego dobra i wartości chrześcijańskich. Katolicki wykładowca daje świadectwo chrześcijańskie poprzez prawość, uczciwość osobistą i naukową oraz swój prestiż zawodowy. Uniwersytet katolicki może być, więc miejscem nauczania i uczenia się wiary. Może on być pojmowany, jako wspólnota wiary. Uniwersytet był zawsze pojmowany, jako organizm, społeczność akademicka i badawcza, grupa profesorów i studentów, którzy poddawali się rygorom określonych przepisów, gwarantujących ich tożsamość i lojalność, a w przypadku uniwersytetów katolickich, jako wspólnota, w której wiara brana jest poważnie pod uwagę. Uniwersytet katolicki jest wspólnotą, która ma na celu poszukiwanie prawdy, do której dojdzie się tylko wtedy, gdy uzyska się doskonałą harmonię wiary i rozumu.

W kolejnym, trzecim punkcie, Autor poddaje analizie rolę wyższych uczelni katolickich z perspektywy pontyfikatu Jana Pawła II, który jest autorem dwóch podstawowych dokumentów ustawodawczych dotyczących tych uczelni. Jan Paweł II znany był, jako wybitny myśliciel, gorliwy promotor kultury i dialogu chrześcijaństwa ze współczesnym światem. Tę pasję wiedzy i wzbogacania współczesnego świata nauki prawdami Ewangelii Papież wykazywał przemawiając do ludzi nauki, do wielu uniwersytetów i centrów studiów, do specjalistów z różnych dziedzin nauki. Jan Paweł II podczas swego pontyfikatu zreformował lub utworzył wiele ośrodków naukowych (Akademie) funkcjonujących nie tylko przy Stolicy Apostolskiej, ale i w Kościele powszechnym. Następnie Autor omawia osobowość Jana Pawła II, jako promotora nauki i człowieka dialogu podkreślając jego wkład treściowy w dziedzinę studiów i nauki. To bardzo rozległa problematyka, traktowana przez Papieża z pasją, jego wielkoduszne dzielenie się swoimi przemyśleniami z innymi, jak również jego troska o depozyt wiary i prawdziwy postęp ludzkości. Głęboka duchowość i zjednoczenie z Bogiem uczyniły z Jana Pawła II wspaniały przykład autentycznego dialogu. Z kolei w piątym punkcie Autor traktuje o misji kościelnego kształcenia wyższego, zaznaczając, że każda kościelna szkoła wyższa czyni posługę Kościoła, której celem jest strzec prawdy objawionej, wnikliwie ją badać i wyklądać. A zatem zadaniem i misją kościelnego szkolnictwa wyższego jest utrzymywanie w stałej gotowości wrażliwości na prawdę. W związku z tym Autor powraca do wcześniejszych rozważań dotyczących autonomii uniwersytetów i wolności nauki oraz

do stwierdzenia, że fakultety teologiczne muszą być w służbie wiary i Kościoła, wskazując zadania wydziału teologicznego w tym zakresie. Zadania te wynikają z istoty i natury Kościoła. W punkcie siódmym tegoż rozdziału Autor podejmuje refleksję nad misją uniwersytetu katolickiego. Analizując obecną sytuację człowieka i społeczeństwa zauważa, że żyje on w jakimś labiryncie kulturowym. Zauważa się odejście od metafizyki, narasta kryzys sensu, oddzielenie wiary od rozumu, osłabienie wrażliwości na Boga i człowieka, pojawiła się nowa mentalność scjentystyczna, fałszywa koncepcja wolności, groźba sprzymierzenia się demokracji i etycznego relatywizmu. To wszystko, zdaniem Autora, stawia przed uniwersytetem katolickim nowe konkretne zadania, a mianowicie: integracja wiedzy, dialog między wiarą a rozumem, wrażliwość etyczna i dialog kulturowy.

W końcowej części omawianego rozdziału, Ksiądz Kardynał omawia misję katolickiego uniwersytetu w sercu dzisiejszego Orientu (Liban) zwracając uwagę na zachowywanie swej własnej specyficznej tożsamości, konieczne i zbawcze otwarcie misyjne, na ducha porozumienia i współpracy, a także na rolę uniwersytetów katolickich na terenach wyniszczonych przez komunizm podkreślając, że żaden kraj nie może rozwijać się bez uniwersytetu i każdy uniwersytet winien służyć nauczaniu, a nie indoktrynacji, ukazywaniu prawdy, a nie jej przemilczaniu, popieraniu konfrontacji idei, a nie ustępowaniu wobec nacisku ideologii. Wreszcie w ostatnim punkcie Autor poszukuje odpowiedzi na postawione pytanie, jakiego uniwersytetu potrzebuje dziś Europa? W odpowiedzi zauważa, że uniwersytet w Europie musi ponownie i jeszcze bardziej w konkretnym sensie być *universitas*, to znaczy musi być w takim położeniu, aby oddziaływał na społeczność, rozwój wiedzy i edukację z zachowaniem tego wszystkiego, co prowadzi do syntezy (s. 237).

Rozdział trzeci Ksiądz Kardynał poświęcił rozważaniom kwestii: uniwersytet a nowa ewangelizacja. W oparciu o wypowiedzi, zwłaszcza papieża Benedykta XVI uzasadnia powiązania i zadania uniwersytetów katolickich z nową ewangelizacją. Stoją one, bowiem na skrzyżowaniu wiary i kultury. Ewangelia jest największą siłą przemiany świata, nie jest ani utopią, ani ideologią. Następnie Autor przechodzi do wyjaśnienia znaczenia uniwersytetów katolickich w dobie nowej ewangelizacji, podkreślając, że są one żywym i obiecującym znakiem płodności chrześcijańskiego umysłu w sercu każdej kultury. Są one znakami dynamicznymi, które nie porzucając swojej ścisłej więzi z Kościołem, zostały powołane po to, by odpowiadały na przeciwności, z jakimi boryka się ludzkość (s. 264). Znaczenie uniwersytetu katolickiego wobec wyzwania do nowej ewangelizacji, zdaniem Księdza Kardynała, polega na osiągnięciu trzech celów, mianowicie: poszukiwanie prawdy, poszukiwanie Boga i poszukiwanie drugiego człowieka. Z kolei w trzecim punkcie omawianego rozdziału Autor omawia udział wydziału teologicznego w misji

ewangelizacyjnej Kościoła. Tutaj również dochodzi do wniosku, że na wydziałach teologicznych należy łączyć wymogi naukowe z duszpasterskimi potrzebami Ludu Bożego. Poza tym ustawiczne kontakty z rzeczywistością pobudzają teologów do tego, by prawda objawiona była rozważana również w powiązaniu z osiągnięciami postępującego czasu oraz do poszukiwania właściwego sposobu przekazywania doktryny ludziom współczesnym, żyjącym w różnych kręgach kulturowych (s. 275). Końcowy fragment rozdziału trzeciego Autor poświęcił omówieniu celów Papieskiego Instytutu Liturgicznego: poszukiwanie, nauczanie, duszpasterstwo. Okazją do tych rozważań był kongres naukowy zorganizowany przez tenże Instytut.

W rozdziale czwartym, zatytułowanym: *Humanizm chrześcijański*, Autor podejmuje rozważania podstawowych kwestii w tej materii. W pierwszym punkcie wyjaśnia, w jakim sensie człowiek, jako osoba jest przedmiotem i celem kultury. Podkreśla, że w dziejach ludzkości nie było środowisk ludzkich bez kultury, przeciwnie pojawiło się wiele kultur i wiele cywilizacji. W tym kontekście pojawiło się chrześcijaństwo, które stało się zaczynem nowej kultury, czyli nowego podejścia do człowieka i do sensu ludzkiego życia. Chrześcijaństwo, zdaniem Księdza Kardynała, wydobyło najgłębszy poziom bycia człowiekiem i to w wymiarze uniwersalnym, a więc odnoszącym się do każdego człowieka. Na tym poziomie i w tym wymiarze sytuuje się chrześcijańska koncepcja kultury. Z kolei w drugim punkcie Autor poszukuje odpowiedzi na pytanie, w jakim sensie to centralne miejsce człowieka należałoby uważać za fundament teologii i duchowości? Następnie ponownie analizuje cechy osobowości Jana Pawła II, która jego zdaniem jest wyzwaniem dla współczesnego świata. Nie szukał on siebie, własnych korzyści, pokłasku czy uznania, lecz służył jedynie prawdzie, służył człowiekowi, mając świadomość misji zleconej mu przez Chrystusa, którą należało wykonać wiernie i do końca. W realizację swej misji pasterskiej Papież bezkompromisowo angażował całego siebie: rozum, wolę, miłość, wiarę, modlitwę, wnikliwość swego umysłu, głębię przemyśleń filozoficznych i teologicznych, zdolności pisarskie i poetyckie, wrażliwość serca, uczucia zachwyty, podziwu, zdumienia, chorobę, cierpienie (s. 305). W kolejnym punkcie omawia kwestię: Chrystus jako zasada zjednoczenia, podkreślając, że historia teologii chrześcijańskiej potwierdza, iż w Chrystusie zawsze szukano Tego, który jednoczy to, co zostało rozdzielone przez nasz rozum lub w rzeczywistości. Stąd też każdy teolog jest wezwany do tego, by pozwolić się wziąć, dotknąć, następnie przemienić przez Chrystusa, aby jego rozum, uczyniony bardziej żywym, mógł stać się teologicznym. W dwóch ostatnich punktach tegoż rozdziału Autor w swoich rozważaniach najpierw powraca do relacji między wiarą i rozumem, nazywając je ubogacającymi, a następnie do relacji między prawdą a wolnością, zauważając, że praktykowanie wolności powinno być determinowane wier-

nością prawdy oraz że Jezus Chrystus, pełni Prawdy, która wyzwala człowieka powinien być podstawą wolności, która z kolei jest elementem doskonałości chrześcijańskiej. Dzięki niej, zdaniem Księdza Kardynała, jesteśmy uczestnikami wyższego życia, a Eucharystia będąc pokarmem dla człowieka głodnego prawdy i wolności zapewnia nam ten poziom życia.

Ostatni, piąty rozdział został poświęcony rozważaniom dotyczącym zagadnieniom kultury, która jest nośnikiem wartości chrześcijańskich. Autor w siedmiu punktach podejmuje analizę bardziej szczegółowych kwestii z tego zakresu. W pierwszym punkcie analizuje relacje między wiarą i kulturą. Na początku zauważa, że wśród różnych aspektów, jakie dotyczą studiów akademickich, coraz bardziej konstataje się wzrastające zainteresowanie dyscyplinami produktywnymi, czyli z dziedziny technologicznej i ekonomicznej, ze szkodą dla dyscyplin humanistycznych, z wynikającą z tego tendencją do ograniczenia poznania człowieka, ale też i samej prawdy (s. 337), a bez pasji w poszukiwaniu prawdy każda kultura popada w relatywizm i niepewność. Przywołuje myśl już wcześniej wyrażoną, że prawdziwy postęp zwłaszcza dziś wymaga, ażeby rozwój naukowo-techniczny dokonywał się na równi z rozwojem etyczno-moralnym. W związku z tym formułuje w kilku punktach odpowiedź na kwestionowanie wiary na poziomie akademickim i podkreśla konieczny dialog między wiarą i kulturą. Zwraca też uwagę na jeszcze inne współczesne wyzwania i postuluje, na płaszczyźnie uniwersyteckiej, odwołanie się do dziedzictwa kulturowego Europy. Podkreśla również rolę edukacji międzykulturowej w dzisiejszym pluralistycznym świecie. W kolejnym punkcie Autor analizuje zjawisko globalizacji i zadania uniwersytetu wobec tego zjawiska, podkreślając, że istnieje ścisły związek między globalizacją a nauczaniem jako takim. Zatem globalizacja jest zagadnieniem najbardziej palącym, któremu środowiska uniwersyteckie muszą stawiać czoło. W związku z tym, zdaniem Autora należy uświadomić trzy podstawowe zjawiska. Po pierwsze mundializacja nie jest z góry zjawiskiem dobrym lub złym, zależy ona od ludzi, jak ją wykorzystują. Po drugie dobra materialne, które są czynnikami postępu, mogą być niebezpieczne wtedy, gdy globalizacja prowadzi do konsekwencji negatywnych, szczególnie na niekorzyść biednych. I po trzecie globalizacja z jednej strony prowadzi do poznania innych kultur, z drugiej zaś do niesprawiedliwego ujednociania tychże kultur albo do tzw. kolonizacji kultur. Autor stwierdza, że promocja globalizacji w służbie człowieka, jego integralności w duchu prawdziwej solidarności i autentycznej miłości jest prawdziwie naturalna dla uniwersytetu. W końcowej części piątego rozdziału Ksiądz Kardynał omawia specyfikę i znaczenie w historii świata języka łacińskiego, podkreślając, że język ten był elementem integracji europejskiej, zwłaszcza z punktu widzenia kulturowego, ale także politycznego, ekonomicznego, prawnego, artystycznego, zwyczajowego, obyczajowego

i instytucjonalnego. Miał on też szczególne znaczenie dla Kościoła, a również i dzisiaj jest on nazywany językiem Kościoła. W związku z tym Autor przypomina niedawne rozporządzenia dotyczące studium łaciny w Kościele. Ostatnim zagadnieniem poruszonym przez Autora to problematyka formacji duchowieństwa i muzyki kościelnej. Podkreśla znaczenie Eucharystii i Liturgii Godzin oraz śpiewu kościelnego w formacji kapłańskiej.

Analiza treści recenzowanej publikacji prowadzi do stwierdzenia, że zawiera ona wiele cennych analiz i spostrzeżeń Autora dotyczących aktualnych problemów związanych z edukacją katolicką oraz z funkcjonowaniem kościelnych i katolickich uczelni wyższych, zwłaszcza uniwersytetów. Niniejsza publikacja może służyć nie tylko lepszemu rozumieniu roli i zadań uniwersytetów katolickich, ale także poznaniu zawitych problemów na styku wiary i rozumu, wiary i kultury, prawdy i wolności, a także roli uniwersytetów kościelnych w dobie globalizacji. Ksiądz Kardynał w swoich analizach i stwierdzeniach nie tylko z urzędu przedstawia oficjalne tendencje Kościoła w omawianej materii, ale jawi się też, jako wielki współczesny humanista. Trudno dyskutować z jego tezami, gdyż nie zawierają one wątków wątpliwych czy dyskusyjnych, dlatego też Recenzent w swojej recenzji starał się je uwypuklić i zwrócić uwagę na ich wartość, zwłaszcza merytoryczną.

Gratulując Księdzu Kardynałowi tej niezwykle cennej publikacji, należy wyrazić życzenie dalszej owocnej twórczości przybliżającej problematykę edukacji katolickiej, funkcjonowania i zadań uniwersytetów kościelnych i katolickich we współczesnym świecie oraz innych zagadnień z zakresu ogólnoswiatowej kanonistyki.

ks. Józef Wroceński SCJ